

nak mint korszerű állami és társadalmi rendszernek a hívei közt kell kijelölnünk”.

A tanulmánykötet harmadik nagy fejezetében a reneszánsz- és barokk-kutatás nemzetközi és magyar műhelyeibe kalauzolja olvasóit a szerző, aki e műhelynek gyakran nemcsak ismerője, de létrehozó, irányító munkása is. Ezek az irodalomelméleti érdekű tanulmányok az olvasónak arra adnak alkalmat, hogy tájékozódjon egy számára talán nem minden részletében ismert diszciplína teoretikus, módszertani kérdéseiről, a szakembernek viszont azt teszik lehetővé hogy saját munkaterületét szélesebb összefüggésekbe helyezve és nagyobb ívű kutatási irányokhoz mérve határolja be. (Szépirodalmi Kiadó, 1985.)

TÉGLÁSY IMRE

THURÓCZY, JOHANNES: CHRONICA
HUNGARORUM. (FAKSZIMILE KIADÁS)
– THURÓCZY JÁNOS: A MAGYAROK
KRÓNIKÁJA*

A Helikon Kiadó ismét egy remek bibliofil kiadvánnyal lepte meg a szép könyvet szerető magyar olvasókat. Kiadta Thuróczy Krónikája augsburgi változatának hasonmását. Mégpedig éppen arról a pergamenra nyomtatott, a Mátyás királyhoz szóló ajánlást arany betűkkel tartalmazó és minden bizonnyal a budai könyvfestő műhelyben kifestett példányról, amelyről a korábbi feltételezések után Borsa Gedeon meggyőzően bebizonyította, hogy Mátyás király tulajdonából való, tehát hiteles Korvina. A kiadás technikai kivitelezése a legmagasabb igényeket is kielégíti. A kiszínezett címer és a többi fametszet, valamint az iniciálék tarka és arany színei ragyogóak, a papír teljesen a pergamen benyomását kelti. Talán remélni lehet ezután, hogy majd egy-két kódex is hasonló fakszimile kiadásban fog megjelenni Mátyás király könyvei közül.

A hasonmás kiadáshoz külön kötetben csatlakozik a krónika magyar fordítása ifj. Horváth Jánostól, nem kevesebb mint 797 jegyzettel, ami egy kritikai kiadásnak is becsületére válnék részletességével és szakszerűségével. A jegyzetek nagyobb részét még Horváth János állította össze, folytatásukat az ő halála után Boronkai

* Ford. ifj. Horváth János 1986.

Iván fejezte be. Ebben a kötetben ugyanaz a fordítás és jegyzetanyag található meg, mint az 1978-ban megjelent kiadásban, de akkor nem került sor a latin szöveg fakszimile közlésére, csak a szerényebb kivitelben színezett fametszetek reprodukciói élénkítik a magyar fordítás szövegét. A mostani kiadás annyiban is bővebb az előzőnél, hogy a szövegfordításhoz és jegyzeteihez két rövid tanulmány is csatlakozik, Engel Páltól és Soltész Zoltántól.

Thuróczy János krónikája a középkori magyar krónikairódalom csúcspontja és utolsó állomása, amely a magyar történetet a kezdetektől saját koráig tárgyalja, sőt — a hun-magyar azonosság elfogadásával, Kézait és a *Képes Krónikát* követve — kezdetnek a hun történetet adja. A mű mint középkori típusú kompiláció különböző önálló részek egybedolgozásával készült. Az első részhez fölhasználta az úgynevezett Budai Krónika-család egy variánsát is, de főleg a *Képes Krónika* szövegét közli. Mivel a *Képes Krónika* az eseményeket csak 1330-ig tárgyalja, Thuróczy ezt kiegészítette egy ma már elveszett kézirat szövegével, amely Nagy Lajos trónraléptéig, 1342-ig folytatta az események leírását.

Másodikként beillesztette a többnyire Küküllei Jánosként emlegetett Tótsolymosi Apród János küküllei főesperes Nagy Lajos-életrajzát az eredeti, Nagy Lajoshoz szóló ajánlás megtartásával.

Harmadikként következik az 1382–1386 közti események leírása. Thuróczy saját fogalmazása ez a rész, amelyet főnöke, Hásságyi István biztatására készített. Tulajdonképpen a velencei Lorenzo Monaci hexameterekben írt munkájának prózai átdolgozása.

A Krónika negyedik része az 1387-től saját koráig terjedő szakasz, amely már teljesen Thuróczy munkája. Ez viszont Drágyi Tamás királyi személynök biztatására készült, aki az egész krónika létrejöttének a kezdeményezője volt.

Különálló részként csatlakozik a Thuróczy-krónika mindkét kiadásához Rogerius Carmen miserabile-je, a tatárjárás leghitelesebb és legrészletesebb forrása, amely éppen ennek a körülménynek köszöni fönmaradását, mert kéziratoss példányai elvesztek. (Ennek magyar fordítása nincs meg a most kiadott kötetben.)

Jellegetes középkori munka a Thuróczy-krónika. De nem is kérhetjük számon rajta a humanista történeti munkák megszerkesztését és klasszikus latint utánzó stílusát. Ilyesmi akkor, az ő korában az Alpokon inneni Európában még sehol se volt megtalálható. Igaz ugyan, hogy Janus Pannonius nálunk már korábban meghonosította a „hideg Duna mellett” a muzsákat, de ez csak rendkívüli kivétel volt. Janus hosszú itáliai neveltetése alatt valódi itáliai humanistává vált. Thuróczy ellenben nem járt sem olasz, sem más külföldi egyetemre, hanem — későbbi kifejezéssel élve — „domi doctus” volt, itthon tanult valamelyik magas fokú hazai iskolában, talán éppen

Esztergomban. Műveltsége jól megalapozott volt. Ismert és fölhasznált klasszikus auktorokat és kortársakat (Orosius, Jordanes, Herodotos, Trogus Pompeius, Solinus, Diodorus Siculus, Pomponius Mela, Antoninus Florentinus stb.), ami már az idők jele. Ezekhez rendelkezésére állt a Corvina Könyvtár, de használt egy „registrum”-ot is, amelyet Zsigmond király idejében „saját kora emlékezetének megírása céljából foglaltak írásba”, használt eredeti okleveleket a királyi kancelláriában, és fölhasznált szóbeli közléseket, meg saját emlékeit. Így maga írja egy helyen: „Ezekről az eseményekről nagyszájas Ország Mihály nádorispán uram tájékoztatott engem.”

Tehát — persze a maga korának megfelelő módon és mértékben — szinte modern történetíróként dolgozott: könyvtárban és eredeti oklevelek közt. Jellemző, hogy forráskritikával is megpróbálkozott, pl. ott, ahol a catalaunumi csatával kapcsolatban így ír: „És bár a magyar krónikákban azt állítják, hogy Attila győzött . . . mégis Sigiberus és Antoninus [Florentinus] és csaknem valamennyi római történelmi mű arról számol be, hogy az ütközetben Attila maradt alul.”

*

A Thuróczy-krónika annak idején két kiadásban látott napvilágot, mindkettő 1488-ban. Az első Brünbnben, március 20-án készült el Konrad Stahel és Matthias Preinlein nyomdájában, amelyet Mátyás király oaadó híve, Filipec János nagyváradai püspök, olmtüzi adminisztrátor alapított. Benne 42 fametszetű kép van, Ugyanebben az évben Theobald Feger budai könyvkiadó is kinyomatta Augsburgban Erhard Radtold nyomdájában. Úgy látszik, Feger azonnal fölismerte a krónika-kiadásban rejlő üzleti lehetőséget, és azonnal intézkedett. Valósággal példátlan teljesítménye a nyomdászattörténetnek és könyvkiadástörténetnek, hogy az új, augsburgi kiadás két és fél hónappal az első után, június 3-án elhagyta a nyomdát, több mint 60 új, fametszetű képpel. (A metszetek száma ennél kevesebb, mert számos változatlan ismétlés és átfaragott metszet is van.) Akkori híradási és közlekedési viszonyok közt szinte érthetetlen, hogyan lehetett mindent ilyen rövid idő alatt lebonyolítani.

Feger a Krónikát Mátyás királynak szóló ajánlással adta ki, mégpedig két variánsban. Az egyik valamivel rövidebb, mert számítva a német vásárlóközönség érzékenységére, kihagyta belőle Mátyás osztrák hódításait és osztrák hercegi címét. A kötet elejét díszítő királyi címert úgy készítette, hogy a magyar és aragóniai címet körülvevő tartományi címerek közül Ausztriáénak csak üres helyet hagyott, ahova a Magyarországon eladott, kifestett példányokba az osztrák címet is odafestette.

*

A szövegfordítást követő két tanulmány közül előbb Soltész-néval foglalkozunk: *A Thuróczy-krónika és kiadásai*. Erről a tanulmányról elég, ha annyit mondunk, hogy pontosan az, aminek itt lenni kell. Kitűnő összefoglalása a régibb és újabb kutatások (Varjú Elemér, Fitz József, Mályusz Elemér, Borsa Gedeon) eredményeinek. Minden benne van, ami lényegeset erről a kérdésről tudni kell. Legfőljebb csak azt sajnálhatjuk, hogy — rövidebbre szabott terjedelme miatt — nem tér ki részletesebben az egyes képek elemzésére, pedig ennek a kérdésnek ő a legjobb szakértője.

Sokkal részletesebben kell foglalkoznunk Engel Pál tanulmányával: *Thuróczy János és krónikája*. Nem azért, mintha sok új lenne benne, hanem éppen ellenkezőleg, mert rendkívül elnagyolt (jegyzetei sincsenek), sok benne a felületesen odavetett megjegyzés, elavult nézet, és — különös módon — mélységes lenézés, ellenszenv a régi magyar műveltséggel szemben. A szerző kiváló kutatója az eseménytörténetnek, de a művelődéstörténet területén meglepő tájékozatlanságot árul el. Mikor mindjárt a második bekezdésben azt írja, hogy a humanizmus „művészeti megnyilvánulása a reneszánsz”, ahhoz még kommentár sem kell. Ugyanilyen mértékben érthetetlen nála a műveltséget hordozó társadalmi osztályok és rétegek megítélése, amikor nem sokkal alább azt írja, hogy „A 15. századi magyar társadalom elítél, politikai és kulturális tekintetben egyaránt uralkodó és *mintaadó vezető rétege* (kiemelések tőlem) a nemesség volt, amely az összlakosságnak mintegy 3–4 százalékát tette ki”. A nemesség soha és sehol, s így a 15. századi Magyarországon sem volt — különösen nem mint egységes csoport, egy kalap alá véve országnagykot, literátus nemeseket, köznemesi tömegeket és bocskorosokat — kulturális tekintetben *mintaadó, vezető réteg*.

Meglepő fogalmazás az is, ha azt olvassuk: „... ha hiszünk annak a gyakran hallható felfogásnak, amely szerint Mátyás udvari reneszánsza Magyarország akkori műveltségi állapotát jelentette meg, és mintegy annak terméke volt. A magyarságnak — olvashatjuk nemegyszer — ekkor sikerült végre felzárkóznia a művelt nyugati országok [hol voltak még ezek akkor?] sorába... Első pillantásra talán tetszetős és az események logikájának megfelelő elképzelésnek tűnik ez, a tények azonban nem támogatják egyetlen vonatkozásban sem. Egyfelől bármilyen furcsa, a mohácsi katasztrófa körüli és utáni évtizedekben addig példátlan kulturális fellendülés következett be Magyarországon, ami az előbbi fejtegetést magában véve is cáfolja. Másfelől az a kevés, amit a Mátyás-kori társadalom műveltségi viszonyairól tudunk, nem áll összhangban egy reneszánsz mintaállam képével. Inkább az a valószínű, hogy a korszerű itáliai minták követése főként Mátyás személyes ambícióiból és érdeklődéséből táplálkozott, és nemcsak az ország távolabbi sarkaiba nem sugárzott szét,

hanem — egy maroknyi különctől eltekintve — valószínűleg az udvar zöme is fejedelmi hóbotként vette tudomásul.”

Úgy látszik, Engel nem látta a schallaburgi, majd az ezt követő budapesti magyar reneszánsz kiállítást, és nem forgatta annak 768 oldalas német és 156 oldalas magyar katalógusát (és nem is hasonlította össze a sokkal szerényebb schallaburgi osztrák reneszánsz kiállítás katalógusával).

Régen valóban az volt a felfogás, hogy a magyar reneszánsz olyan volt, mint egy szappanbuborék, hirtelen, előzmények nélkül csillogott, azután pillanat alatt nyomtalanul szétpattant. De a művelődéstörténet, művészettörténet, zenetörténet, könyv- és könyvtártörténet, könyvkötéstörténet, régészet félszázados szorgalmas munkája olyan hatalmas új forrásanyagot tárt föl, hogy ez a szemlélet a tudományban már rég megváltozott. Ma már világosan látjuk Mátyás korának kulturális előzményeit, beleépülését a művelődés történetének folyamatába, és jól ismerjük hatását, folytatását. Hiszen a 16. századnak nyomorúság közt is nagy kulturális fölvirágzása éppen a XV. század nagy erőgyarapodásából, erőgyűjtéséből táplálkozott. Tehát nem cáfolat, hanem bizonyíték.

Hogy lehet azt állítani, hogy a reneszánsz Budáról nem sugárzott távolabbra? Gondoljunk csak arra, mit ír Callmachus-Buonaccorsi és Nicolaus Modrusiensis Vitéz János váradi könyvtáráról és az ott folyó szimpóziumokról. Egyáltalán érthetetlen, hogy Engel vázlatában Vitéz Jánosnak még a neve sem fordul elő, pedig ő volt a magyarországi reneszánsz igazi kiindulópontja, kezdeményező ereje. De Janus Pannonius mellett nem lehet elfeledkezni Handó György pécsi nyilvános könyvtáráról, amiről Vespasiano de Bisticci ír elismerően, Báthory Miklós váci, Váradi Péter bácsi udvaráról, Garázda Péterről, Kálmáncsehi Domokosról és még hosszú sorban sorolhatnánk a példákat egészen László Miklósig az „ország távolabbi sarkában”, Gyulafehérvárott. Ma már tudjuk, hogy még Bakócz Tamás se volt pusztán hatalomra törő ellenszenves egyéniség, hanem görögül is olvasó humanista.

Csakhogy figyelembe kellene venni, hogy a 15. század írástudói az Alpokon innen nem a nemesség, hanem a papság. De még Itáliában is a humanisták java papi ember volt, pápáktól (Aeneas Sylvius, V. Miklós), bíborosoktól (Bessarion) kezdve. Ez teszi értethetővé azt, hogy az ismert mintegy 40 000-féle ősnymtatvány mintegy 70%-a teológiai vonatkozású, a sok millió kötet használói, olvasói papok voltak, nem nemesek, még kevésbé a széles néprétegek. Általános műveltségről ekkor még Itáliában se lehet beszélni. Ott se a halaskofák, hajósok, szatócsok vagy a zsoldos hadvezérek vitatkoztak Ciceróról, Boccaccióról meg Platónról, hanem a humanisták szűk köre és az uralkodók környezete. Mégis jogosan beszélünk

italiai reneszánszról. Mégse mondjuk, hogy „maroknyi különcök”-ből állt a Mediciek udvara „in agro Caregio”, Ficino platóni akadémiaja, Pomponius Laetus római akadémiaja.

Nálunk valóban nem volt még Mátyás korában „főúri” dolog a könyvek olvasása, bár Drágyi Tamás, Thuróczy inspirálója országos méltóság volt. Hunyadi Jánost se lehet egyszerűen „írástudatlannak” minősíteni, ha figyelembe vesszük Poggio Bracciolinival való kapcsolatát, hogy Bracciolini örömmel regisztrálta, hogy a kormányzó érdeklődik munkái iránt. Persze „illiterátus”, „deáktalan” volt ő, de ha a latinban nem volt is különösebben járatos, fordításban olvastathatott föl magának Poggio műveiből az igazi nemességről és más dolgokról.

Ne feledkezzünk meg viszont arról, hogy elég sokat tudunk a papi középréteg műveltségéről (Mályusz, Körmendy K.), sok iskolánk magas színvonaláról (Mészáros István), arról, hogy a pozsonyi egyetem bizonyíthatóan legalább hét évig működött, és hogy milyen sok magyar hallgatója, sőt tanára volt a külföldi egyetemeknek, hogy Mátyás egyetemmé törekedett fejleszteni a budai domonkosrendi studium generálét, amelynek tanárait ő fizette, könyveit ő szerezte be. Persze ezek a hallgatók többségükben klerikusok voltak, de már szép számmal voltak városi, kancelláriai és egyéb alkalmazásban világi „litterátusok”. Ezek olvasták azt a mintegy 40-50 000-re tehető kódexet, ami a számítások szerint a középkori Magyarországon megvolt. Az a 13 budai könyvkiadó és könyvkereskedő, aki bizonyára ezrével hozta be az országba a nyomtatott könyveket, üzletember volt, tehát nem céltalanul működött, hanem piacra találtak könyveik. Ezek persze mind latin nyelvű könyvek voltak, amelyeket csak magasabb fokú iskolázással lehetett megérteni.

Mert valóban igaz, hogy az akkori magyarországi „írástudás nem anyanyelvű, hanem latin iskolázottságon alapult”, de nem lehetett a magyar nyelvű könyvek száma se olyan nagyon kicsi. Engel mintegy 1–2%-ra teszi a fennmaradt oklevelek számát ahhoz képest, amennyi egykor volt. A többi elpusztult. Pedig az oklevél fontos és könnyen menthető irat volt, nem úgy, mint a könyv. Kódexekből tehát talán 1/2–1%-ra tehető az a mennyiség, ami az egykor megvoltból fennmaradt. 99–99 1/2 százalék elpusztult. Tehát ha ma mintegy 30 magyar nyelvemlék-kódexünk van 1526 előttről, akkor 3000–6000-re tehető az elveszettek száma. Ezeket pedig bizonyosan olvasták, olyanok is, akik ha írni csak keveset, de olvasni tudtak.

Ugyanezt a pusztulási százalék-koefficienset kell alkalmazni a krónika-irodalomra is. Ha ma összesen 5–6 krónika-kódexünk van, akkor 500–600-ra tehető az elveszettek száma. Márpedig negatívumból sohase lehet bizonyítható következtetéseket levonni. Nem látszik tehát eléggé megalapozottnak Engel kijelentése, hogy nálunk

se családi, se más hasonló krónikák nem voltak, hogy Magyarországon „a kor történelmi tudata valahol az írástudatlan, prehistorikus társadalmak szintjén működött”.

Már maga Engel szövege is ellentmond ennek, mikor azt írja, hogy az oklevelekben elbeszelt eseménytörténeti részek olyan forráscsoportok, „melynek európai viszonylatban egyedülálló jellegzetesége” van, „amely pontosan megfelelt egy krónikaszerző igényeinek”, „egy sajátos irodalmi műfaj született, az oklevélnarrációé, amelynek némelyik terméke terjedelmében felér egy kisebb krónikáéval.”

*

Jelentőségén messze túlmenő részletességgel kellett foglalkoznunk Engel kis írásművével, mert az egész kiadvány nem a tudományos szakkörök számára készült, hanem a faksimile kiadást megszerző nagyközönség számára, azok számára, akik valami közelebbi ismeretet is szeretnének szerezni a Thuróczy-krónikáról, amelynek pompás reprodukcióját megszerezték. Sajnos, ők Engel tanulmányából csak torzképét kapják a magyar reneszánsznak és magának Turóczy-nak, akinek Engel szerint talán egyetlen „maradéktalanul rokonszenves” vonása az, hogy szerénykedve beszél a maga műveltségéről. (Helikon, 1986.)

CSAPODI CSABA

BALASSI BÁLINT ÉNEKEI

Különös örömünkre szolgál, hogy manapság, amikor oly sok és kielégítetlen igény merül fel klasszikusaink műveinek folyamatos, új népszerűsítő kiadása iránt, Balassi Bálint versei újra meg újra napvilágot látnak. Legutóbb Kőszeghy Péter és Szabó Géza, a fiatalabb generációhoz tartozó két tehetséges irodalomtörténész vállalkozott Balassi „versben rendeltetett énekei”-nek a nagyközönség elé tárására. Már kiadásuk címe is elárulja, hogy minden eddigi, nagyközönségnek szóló kiadásnál többet kívánnak nyújtani. Hiszen még a kortárs és költőutód Rimay János is „az énekek olvasásában” kívánta „sétáltatni” az olvasók elméjét tervezett összkiadásában, pedig ő ugyancsak énekelhette még egyik-másik Balassi-szerzeményt! E két sajtó alá rendező viszont most elsőként tett kísérletet arra, hogy a Balassi-remeket *énekek*ként adja közre.